

Ray J. MOUAWAD (Çev: Celal ÖNEY)

*Yrd. Doç. Dr. Muş Alparslan
Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü
c.oney@alparslan.edu.tr*

ORTADOĞU'NUN KAYBOLAN HRİSTİYANLARI (SURIYE VE IRAK)

Syria and Iraq – Repression Disappearing Christians of the Middle East

Özet

Bu araştırmada, yazar temel konu olarak Ortadoğu'daki Hristiyan nüfusun hangi nedenlerden dolayı azalmaya yüz tuttuğunu incelemeye çalışmıştır. Suriye ve Irak ülkelerinde yaşayan Hristiyanlar ile konuyu sınırlamaya çalışan yazar, aynı zamanda Arap Baharı öncesini temel almıştır. Ortadoğu Hristiyanlarının bölgeden göç etmesinde ayrımcılık, ekonomik nedenler, güvensizlik ve iktidarlar ile yaşanan ilişkilerin önemli rol oynadığını irdeleyen yazar, bölgenin geleceğindeki belirsizliğin de göç olgusunun kalıcı olmasında pay sahibi olduğunu belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Irak, Suriye, Ortadoğu, Göç, Hristiyanlar

Abstract

In this research, the writer tried to examine the fundamental reasons for the decrease of the Christian population in the Middle East. The writer, who tried to limit himself with the Christians living in the countries of Syria and Iraq, was also based on the Arab Spring preface. Discussing the important role of discrimination, economic reasons, insecurity and relation with the governments in the migration of Christians from the Middle East, the author points out that the ambiguity of the future of the region also has a share in the immigration's permanence.

Key words: Iraq, Syria, Middle East, Migration, Christians

Giriş

Arap coğrafyasının hâkim olduğu Ortadoğu bölgesine baktığımızda bağımsızlık mücadelesinin, ana yapısında laikliği benimsemiş bir kaç devletin oluşumu ile sonuçlandığını görürüz. Laikliğin (Secularism), bu devletler tarafından benimsenmesi her ne kadar biraz garip görünse de bu seçim üzerinde karar kılınmasının ardında yatan nedenler farklıdır. Genellikle bu devletlerin geçmişinde önemli bir yer edinen Osmanlı Devleti ile olan bağıni koparmak ve aşiret yönetim anlayışını bir kenara bırakarak modern batı ile bütünleşik bir pozisyonda olduğunu göstermeye çalışmak, bu mücadelenin önemli nedenleridir. Ancak istenilen bu durum pek de hayat bulmamıştır. Din işlerini devlet işlerinden ayırmak görüldüğü gibi kolay olmamış özellikle bu coğrafyada din işleri, devletin yönetim erkinde bulunan kişilerin merkezileştirme ve daha despotik bir yönetim tarzı benimsemelerinde önemli bir rol oynamıştır. Bahsettiğimiz bu durum Ortadoğu'nun önemli iki devleti olan Irak ve Suriye için de geçerlidir. Bu ülkelerde yönetime hâkim olan sınıfın vaat ettiği eşitlikçi ve laik yönetim tarzından sıyrılarak İslam dinini bir araç olarak kullanıp hâkimiyetlerini koruma, yayma ve daha da geliştirme eğiliminde hareket ederek milliyetçi ve totaliter bir yapıya bürünmelerinden dolayı bu iki ülkede yaşayan kadim Hristiyan cemaatlerin bölgeden göç etmeyi ve genellikle de Batı'ya doğru bir hareket içinde olmalarını zorunlu kılmıştır. Kendisini seküler olarak tanımlamaya çalışan Ortadoğu bölgesindeki sözde laik devletler, gerçekte laiklik ile yakından bir bağ kuramamıştır. Bu tür devletler İslam dininin yönetim şekli olan şeriatın, anayasalarında bahsederek laiklik iddiasını rafa kaldırdıkları gibi aynı zamanda belirli bir zümrenin egemenliğini de vurgulayarak, milliyetçilik cereyanının yönetimdeki bu zümrenin etnik özellikleri ile yoğurmaktadırlar. Örneğin Suriye'de Nusayriler, Irak'ta Arapça konuşan Sünniler, etnik bir güç olduklarını yönetim erkindeki rolleri ile göstermektedirler.

Suriye

Suriye'de yaşayan Hristiyanların sayısı 2010 öncesi verilerine göre bir milyonun altında bir yekûn oluşturmaktadır. 17 milyonluk¹ Suriye Nüfusunun yüzde 6,5'lik kesimini oluşturan Suriye Hristiyanları, Arap Alevileri olarak tanımlanan Nusayriler ve Suriye nüfusunun önemli bir kesimini oluşturan Dürziler ve İsmaililer ile birlikte, Sünni çoğunluğun hâkim olduğu ülke nüfusunun önemli bileşenleri arasındadırlar. Son yıllarda Ortadoğu bölgesindeki Hristiyan nüfus gittikçe azal(tıl) maktadır. Bu azalmanın en önemli nedenlerinden biri bölgeden Batı'ya yapılan göç olmasına rağmen bu göçü tetikleyen bölgedeki toplumsal olayların olumsuz yönleri ve güvensizlik ortamının engellenmemesi, bölgede Hristiyan nüfusun azaltılması yönünde bir eğilimin meydana geldiği hissini doğurmaktadır.

Suriye'de yaşayan Hristiyan toplulukların tarihi Hz. İsa dönemine kadar uzandığından bu bölgede bulunan kiliseler genellikle kadim kiliselerdir. Hz. İsa'yı bir peygamber olarak kabul eden ve onun yaymaya çalıştığı öğretileri kabul ederek Hz. İsa'yı kendilerine rehber edinen ilk topluluklar Büyük Suriye olarak kabul edilen sahanın bir uzantısı olan ve şu anda Türkiye'nin sınırları dâhilinde bulunan Antakya bölgesinde ortaya çıkmış ve Hz. İsa'nın takipçileri olarak adlandırılan Christ veya Christians kelimeleri ilk defa burada kullanılmıştır. Hristiyan dünyasında kabul edilen önemli Aziz'lerden biri olan Paul, Şam'a doğru yolculuğunda bu bölgeden geçerken Hristiyan olmuş ve bu dinin dünyaya yayılmasında önemli roller üstlenmişti. Suriye'de ve Ortadoğu'nun diğer alanlarında

¹ All the demographic estimates are based on Philippe Fargues, "Les chrétiens arabes d'Orient: une perspective démographique," *Les communautés chrétiennes dans le monde musulman arabe*, ed. Andréa Pacini (Beirut: Proche-Orient Chrétien Ste. Anne- ISSR, 1997), pp. 59-78.

yaşayan Hristiyan topluluklar, bu dinin tarihinde dünyadaki diğer Hristiyan topluluklardan daha farklı ve daha ruhani bir yere sahip olduklarının farkında olarak hareket etmekte ve geçmişle bağlantılarını koparmayarak kadim ritüellerini gerçekleştirirken bu mirasın yükünü her daim hissetmektedirler.

Suriye’de yaşayan Hristiyan topluluklar arasında en fazla üyesi olan (503,000 mensup) kadim Rum Ortodoks cemaatidir. Suriye’nin nerdeyse her alanına yayılmış mensupları ile önemli bir örgütlenmeye de sahip olan Rum Ortodoks cemaati, Şam’da bir patriklik ve Şam, Lazkiye, Halep, Homs, Hama ve son olarak ta Havran’da olmak üzere altı bölgede olan piskoposluk makamıyla bölgedeki cemaatini yönlendirmektedir². Suriye’deki Hristiyan topluluklar arasında diğer önemli bir gurup olan Katolik Rum Cemaati (118,000 mensup), 18. yüzyılda bölgedeki Ortodoks cemaatten ayrılarak kendi piskoposluk temsilciliğini beş alanda Halep, Lazkiye, Homs-Hama-Yabrud, Bosra-Havran ve Şam’da meydana getirmiştir. Birinci dünya savaşı sırasında çoğunluğu Osmanlı Türkiye’sinden 1915 yılında tehcire uğratarak yaşadıkları bölgelerden Suriye’ye göç ettirilen Osmanlı Ermenileri de bugünkü Suriye’de, Hristiyan nüfusunun önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Ortodoks Ermenilerin (112,000) yanı sıra Katolik Ermeniler (25,000) de bu ülkede yaşamaktadır. Suriye Ortodoks ve Suriye Katolik kiliseleri de bölgede azımsanamayacak bir Hristiyan nüfusa sahiptirler. Bu kiliseler, bölgedeki Rum (Greek) kiliselerinden farklıdır. Suriye Ortodoks kilisesine mensup 89.000 Hristiyan bulunmasına rağmen Suriye Katolik kilisesine mensup kişi sayısı da 22.000 kadardır. Suriye’de yine göç yolu ile bölgeye intikal etmiş olan diğer guruplar ise 17.000 mensubu ile Süryani Hristiyan cemaati ve 7000 mensubu ile Katolik Keldaniler’dir. Bu guruplar 1933 yılında Kuzey Irak’ın Musul bölgesinden yeni kurulan Irak Devleti’nin şiddet uygulamalarından dolayı göç etmek zorunda kalmışlardır.

Suriye’de azınlık konumunda bulunan Hristiyan guruplardan sadece Suriye Ortodoks kilisesi Patriklik makamı ile 1959 yılından itibaren Şam’da en üst düzeyde temsil edilmektedir³. Bu kilise kendisine bağlı dört diyakozluk bölgesi ile (Şam, Homs-Hama, Halep, Cezire) cemaatini korumaktadır. Suriye Katolik Kilisesi ise sadece diyakozluk makamıyla ülkede temsil edilmektedir. Suriye Katolik Kilisesinin hiyerarşide en üst makamı olan Patriklik makamı Lübnan’dadır. Kilisenin diyakozluk alanları ise Suriye Ortodoks kilisesinin diyakozluk alanları ile aynıdır. Ortodoks Ermeni kilisesinin Suriye’deki temsiliyeti, diyakozluk statüsünde olup toplamda üç diyakozluk alanı ile bu kilise Suriye’deki cemaatine hizmet etmektedir. Şam’da bulunan diyakozluk makamı bugünkü Ermenistan’da bulunan Ecmiyadzin Katigigosluğu’na bağlı olmakla birlikte Halep ve Cezire de bulunan diğer iki Ortodoks Ermeni diyakozluğu da Lübnan’da bulunan Sis Katigigosluğu’na bağlıdır. Diğer taraftan Katolik Ermeni Kilisesi ise Suriye’de üç diyakoz makamı ile temsil edilmektedir. Beyrut’taki Katolik Ermeni Katigigosluğu’na bağlı olan bu diyakozlar, Suriye’de Şam, Kamışlı ve Halep bölgelerinde bulunmaktadır.

Suriye’de bulunan diğer Hristiyan gurupları incelemeye devam edersek artık marjinal olanlar ile karşılaşmaya başlayacağız. 28,000 nüfusuyla Marunîler, Suriye’nin en eski Hristiyan topluluklarından biridir. Bin yıldan fazladır bu coğrafyada varlığını sürdüren bu gurup, Hristiyanlığın Katolik inancına bağlı olmakla birlikte Lübnan’da yoğunluktadırlar. Marunîler, Suriye’de dağınık bir şekilde yaşarlar, yoğunlukta buldukları bir şehir yoktur. Marunî Kilisesi, Suriye bölgesinde

2 Jean-Pierre Valognes, *Vie et mort des chrétiens d’Orient* (Paris: Fayard, 1994), pp. 719-726, 752-756.

3 After a period of uncertainty after the World War I, it was first transferred from Turkey to Homs in 1933 then to Damascus.

yaşayan Marunîlerin kilise ile olan bağlantılarını sürdürmeleri için bu ülkede Halep, Lazkiye-Tartus ve Şam şehirlerini kapsayan üç diyakozluk bölgesi oluşturarak temsilini gerçekleştirmektedir. Katolik Hristiyan guruplardan Latinler, Suriye’de Halep ve Şam şehirlerinde ikamet etmekte ve Halep’teki Papazlık makamına bağlı olarak ibadetlerini gerçekleştirmektedirler. Suriye’de bulunan Latin (Katolik) ve Protestan unsurlar, On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren bölgeye gelmeye başlayan Protestan misyonerlerin bölgedeki misyonerlik faaliyetleri sonucu oluşmaya başlamasına rağmen Katolik unsurlar ise bölgede Protestanlardan önce misyonerlik faaliyetinde bulunan Roma ve Fransız kökenli misyonerlerin eserleridir.

Bugünkü Suriye ülkesi, Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Osmanlı İmparatorluğu’nun güney sınırları içerisinde yer almaktaydı. Osmanlı Suriye’si ya da diğer adıyla Bilad-ı Şam olarak bilinen bu bölgenin sınırları dâhilinde bugünkü Suriye, Lübnan, Filistin, Hatay ve Ürdün’ün kuzey bölümü yer almaktaydı. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Protestan misyonerlik faaliyetlerini Ortadoğu coğrafyasında başlatan İngiltere’ye daha sonra ABD, Prusya, Almanya ve diğer İskandinav ülkelerinden gelen Protestan misyonerler eşlik etmeye başlamıştı. Başlangıçta, bölgede Protestan kiliselerinin kurulmasından yana olmayıp daha çok doğu kiliselerinin ıslah edilmesini hedefleyen Protestan misyonerler, bu dine kazandırdıkları insanları bu dinin içinde tutabilmek ve eski kilisesinden kendilerine bir zarar gelmesini önlemek için Protestan kiliselerini kurmak zorunda kaldı. Bu nedenle, Osmanlı Suriye’si yabancı bir etkiden dolayı bir din ve cemaat bölünmesi tekrar yaşadı. Tekrar yaşadı çünkü Protestan misyonerlerden nerdeyse iki yüzyıl evvel bölgede Katolik varlığının oluşumunu sağlayan Katolik misyonerler, Osmanlı Suriyesi’nde Roma’nın hâkimiyetini etkin kılmak için Uniate (Roma ile birleşik) kiliseler meydana getirmektedir. Bu kiliselere insan kazandırma mücadelesi, bölgede Protestanlardan önce dış bir etki ile dini bölünmeyi başlatmıştı. Katolikler ile Protestanlar arasında süregelen mücadele halen devam etmekte ve bu nedenle bölgenin din coğrafyasının sınırları devamlı değişmektedir.

Suriye’nin günümüzdeki Anglikan ve Protestan nüfusu 20,000 kişiden oluşmaktadır. Protestan Arapların büyük bir bölümü Suriyelidir. Şam’da bulunan Protestan manastırına bağlıdırlar. 1920 yılında bu gurup kendi içinde örgütlenerek Suriye’nin Evangelik Milli Sinodu’nu meydana getirdiler. Bu örgütlenme çevresinde hareket etmektedirler. Diğer taraftan ülkedeki Protestan nüfusun diğer yarısını oluşturan Anglikan Protestanların büyük bir bölümü Suriye’de mülteci konumundadır. Bu gurup, 1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulması ile birlikte göçe zorlanarak Suriye’ye göç etmişlerdir. Suriye Anglikan Protestanları, İngiltere’nin katkılarıyla 1848 yılında Filistin’de kurulan Anglikan Piskoposluğuna bağlıdırlar.

Suriye’de yaşayan Hristiyan topluluklar bazı şartları ortak yaşamaktadırlar. Ayrıca bazı Hristiyan guruplar vardır ki bu gurupların ülke içindeki durumları kendine has diğerleri ile benzersiz bir özellik göstermektedir. Söz konusu bu durumun meydana gelmesinde Suriye’nin modern tarihinde oluşan olaylar önemli rol oynamaktadır. Suriye’de 1963 yılında iktidara gelen Baas Partisi, ana yapısında laikliğe vurgu yapan bir örgütlenme olduğunu her fırsatta dile getirmektedir. Baas Partisinin kurucusu olan Michel Eflak, Ortodoks Rum Cemaatine bağlı bir Hristiyan’dı. Partinin laiklik ilkesine bağlı olduğunu ve kendisinin de bu durumu kesinlikle desteklediğinin altını çizmektedir. Micheal Eflak, İslam dinin Suriye coğrafyasında üstünlüğünü hiçbir zaman kabul etmeyerek devletin resmi dinin İslam olmasına da karşı çıkıyordu. Ne yazık ki ülkedeki İslamcılardan gelen baskılar nedeniyle bu durum pek fazla uzun sürmedi. Devlet yönetim kademesine hâkim olmaya başlayan İslamcıların etkisi, Suriye’nin özellikle 1973 yılından itibaren İslam dininin etkisi altında yönetilmesine neden oldu. Hiç şüphesiz ki Suriye’de yaşayan Hristiyanlar, Baas Partisinin izlemeye

çalıştığı seküler politikanın avantajlarından yararlanarak huzurlu bir dönem geçirmeye çalıştı. Fakat Baas sonrası yönetimde etkili olan Müslüman Kardeşler, Suriye nüfusunun hâkim sınıfını oluşturan Sünnilerin sahip olduğu akidenin devlet yönetim kademesinde uygulanmasına çalışarak ülkedeki Hristiyanların olumsuz etkilenmesine yol açtı. Fakat ülkenin şu anki yönetim şekli ve iktidarda bulunan otoritenin geçmişten gelen Sünni etkisini devam ettirmek yerine ülkedeki Hristiyan unsurlara da yönetim kademesinde yer vermek istemesi, ülkedeki Hristiyanların bir nebze de olsa ümitlenmesine ve Müslüman Kardeşlerin hâkim olduğu dönemi unutmasını sağlamaktadır.

1982 krizinden önce Suriye’de hâkim olan Müslüman Kardeşler örgütü, ülkedeki seküler kurumların İslam çatısı altında bileştirilmesinden yana bir tavır takınarak ülkenin laiklikten uzaklaşması ve giderek şeriat yönetim anlayışını benimsediği bir yola girmesine neden olmaktadır. 1982 yılında Müslüman Kardeşlerin Suriye’nin Hama kentinde çıkardıkları isyan, Suriye ordusu tarafından bastırıldı. Ancak, Hama’da yaşanan olay ve o dönemde Suriye’nin dış politikasında yaşanan değişimler, devlet başkanı olan Hafız Esad’ın İslam’a karşı tepki geliştirmesine sebebiyet vererek bu dinin ülkedeki hâkimiyetine karşı taktik geliştirmesine yol açtı. Ülkedeki ayrılıkçı İslam hareketleri ve bu hareketlerin diğer ucu olan askeri kanatların tekrar canlanmasını engellemek amacıyla Hafız Esad, popüler İslam’a vurgu yaparak ülkedeki Sünni çoğunluğu küstürmeden kendi yönetiminin meşruluğunu sağlamaya çalıştı⁴. Hafız Esad ve çevresindeki kliğin, İslam dinine bu şekilde vurgu yapması ülkedeki Hristiyanların ne siyasi ve sosyal durumunda bir değişikliğe neden oldu ne de bu Hristiyan toplulukların Suriye’deki rejime karşı olumsuz bir tavır takınmalarına yol açtı.

Suriye Hristiyanları, ülkede hâkim olan rejimin kendileri için bir koruyucu güç olarak görmekte ve rejime bu düşünce çerçevesinde güvenmekteydiler. Ülkedeki Hristiyan topluluklar, şu anda da hâkim olan Hafız Esad mirası, rejimin kendileri için iyi olduğunu ihtiyaçları doğrultusunda yeni kilise yapımı ve onarımı ve hatta Türkiye gibi anayasal yapısında tam anlamıyla seküler olan ülkelerde bile halen olmayan rahip eğitim merkezlerinin açılması konusunda pek fazla bir sıkıntı yaşamadıklarının altını çizerek Esad rejimini ne ölçüde benimsediklerini belirtmektedirler. Ayrıca, ülkede kendilerine sağlanan din özgürlüğünün 1918 öncesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde sağlanan özgürlükten bile daha geniş olduğunu da her fırsatta dile getirmektedirler. Günümüzdeki Suriye’de Hristiyan vatandaşlara sağlanan kimlik kartlarında din hanesi bulunmamakta, hukuk sistemi olabildiğince seküler bir yapıya sahip sadece bir takım kişisel hakların korunmasında kişinin üyesi olduğu dinin hükümleri bazı konularda referans olarak alınabilmektedir. Cuma günü devlet tarafından resmî tatil olarak kabul edilmesine rağmen ülkedeki Hristiyanların durumları da gözetilerek mesai Pazar günü saat onda başlatılmaktadır. Ülkedeki Hristiyan toplulukların dini bayramları aynı zamanda ülkenin resmî tatil günleridir bunun yanında kilise ve diğer Hristiyan ibadet alanlarında görevli kişiler, ülkedeki askeri yükümlülükten de muaftırlar. Suriye rejimini benimsemiş Suriye Hristiyanları, rejimin en önemli destekçisidirler ve rejimin devamlılığını sürdürmesi konusunda hepsi bir fikir birliği içinde hareket etmektedirler özellikle de Hama olayından sonra. Suriye Rejimi, Hristiyanlar tarafından ülkede kendilerini hedef alabilecek bir İslam hareketinin oluşmasını engelleyebilecek tek garantör güç olarak da algılanmaktadır.

Hafız Esad (1970-2000) ve şu andaki Suriye devlet başkanı oğlu Beşar Esad’ın da mensubu olduğu Nusayrilerin, nüfusunun yüzde 70’i Sünni Müslüman olan Suriye’nin yönetiminde söz sahibi

4 For Asad’s leaning towards Islam, see Eyal Zisser, “Hafız al-Asad Discovers Islam,” Middle East Quarterly, Mar. 1999, pp. 49-56.

olması ve sahip olduğu konumu koruması diğer Hristiyan toplulukların kendilerine sağladığı destek sayesinde gerçekleşmektedir. Aksi takdirde tek başına Nusayriler, bugünkü konuma gelemezlerdi. Suriye'deki rejimi sürdüren yönetimde dört bakanlığın Hristiyanlar tarafından elde edilmesi ya da diğer bir ifadeyle toplumun bu kesimine tahsis edilmesine rağmen Hristiyanların ne devletin yönetim erkinde etkin bir rolü vardı ne de istihbarat, asker ve polis gibi önemli devlet memurluğu pozisyonlarında yer işgal etmişliği vardı. Suriye Hristiyanları, kendilerini daha çok ülkenin özel sektör girişimciliğinde hissettiriyorlardı⁵. Aldıkları seküler eğitim, batıyı daha iyi tanımaları ve yetenek gerektiren mesleklerde başarılı olmaları ülkenin Hristiyan topluluklarını genel toplum içinde bir adım öne getirmekteydi. Son dönemlerde devlet memurluğunun bazı pozisyonlarında ki özellikle başkanlık saray sözcülüğü, petrol bakanlığı yardımcılığı, maliye bakanı yardımcılığı, finans danışmanlığı gibi ülkenin dış ülkeler ile olan ilişkisini ilgilendiren konularda dil bilen, batıda eğitim almış ve alanında uzman Hristiyan memurların istihdam edildiği görülmektedir.

Göçlerin Nedeni

1960'lı yıllarda Suriye'deki hükümetin ülke ekonomisini devletleştirme politikası sürecinde genellikle ülkedeki Hristiyan guruplara ait veya onlar tarafından işletilen ekonomik değerler hedef alınmaya çalışıldı. Bu durum ülkedeki Hristiyanları büyük oranda olumsuz etkileyerek uzun süren acıların yaşanmasının yanında Hristiyanların ülkeden de göç etmesine neden oldu. Bu dönem zarfında ülkede nesiller boyu tüccar olan aileler ve önemli sermaye birikimine sahip olan Hristiyan girişimcilerin büyük bir bölümü Suriye'den ayrılarak Lübnan'a göç etti⁶. Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Hristiyanlardan bir bölümü ki özellikle Şam ve Halep'te yaşayanlar, Suriye'de önceki ekonomik faaliyetlerini tamimiyle sona erdirmeyerek her zaman bir bağlantının varlığını koruyarak bu ülkedeki ekonomik faaliyetine de devam etti. Aynı zamanda Suriye'deki yerel Müslüman tüccarlar bile dışarıda yaşayan ama Suriye ile hiçbir zaman bağlantısını koparmayan Hristiyanlar sayesinde dış ticaretteki paylarını artırdılar.

Suriye Hristiyanları sadece ticarete ileri olmayıp avukat, doktor ve mühendis gibi diğer önemli kamu hizmet alanlarında bile nüfusun diğer unsurlarından ilerideydiler. Şehir merkezlerinde yaşayan Hristiyanlar, şehrin ticari ve mesleki hayatında da oldukça dinamiktiler. En ufak bir ticari fırsatı değerlendirerek hemen yatırım yapma arzusunda bulunan şehir merkezindeki Hristiyan tüccarlar, kişiliklerine işlenmiş dinamizmi dışa yansıtarak ülke ticaretinin ki özellikle dış ticaretin hızlı bir şekilde gelişmesini ülkenin başta Lübnan olmak üzere diğer komşu devletler ile olan ticaret hacmini oldukça artırmıştı. Suriye'deki rejimin yavaş bir bürokrasiye sahip olmasına rağmen ülkenin ticaret hacmi gün geçtikçe artmakta ve bu artışta ülkenin kadim Hristiyan cemaatlerine mensup girişimcilerin rolü büyüktü. Diğer taraftan Suriye'nin Havran gibi, Cezire gibi kırsal alanlarında yaşayan Hristiyanlar, şehir merkezlerinde yaşayan dindaşlarının yaşamakta olduğu ekonomik refahı yaşayamıyorlardı. Son dönemlerde bu bölgelerde yaşanan kuraklıklar, tarıma dayalı ekonomik faaliyetlerin büyük oranda aksamasına neden oldu.

Suriye'deki Hristiyan toplulukların ortak olarak karşılaştıkları en önemli sorun ülkedeki diktatöryal yönetimin kendileri hakkında şüpheli bir politika izlemesidir. Diktatöryal yönetimin

5 Monsignor Hazim, Patriarch of the Greek Orthodox Christians, quoted in L'Orient-le Jour (Beirut), June 13, 2000.

6 Hafız al-Asad tried to encourage their return by giving them back a part of the belongings that were nationalized in the 1960s but to no avail. "Hafez el-Assad was reassuring the Christian community in Syria, article published in L'Orient-le Jour, June 13, 2000.

kolluk güçlerinin ve devletin istihbarat elemanlarının devamlı ülkedeki Hristiyan topluluklar arasında bulunmaya çalışması, ülke Hristiyanlarının hem rahat ve özgür bir şekilde dini ibadetlerini yerine getirmesine engel oluyordu hem de bireysel özgürlüklerin önüne geçmekteydi. Ülkedeki Hristiyan kiliselerinin ruhban sınıfı mutlaka rejime karşı olmadıklarını ve rejime olan bağlılıklarını bildirmek zorundaydılar. Ruhban sınıfı dâhil ülkedeki Hristiyanlar yurtdışı ziyaretinden döndüklerinde ülkenin istihbarat ve polis güçlerine yurtdışı seyahati esnasında yapmış oldukları etkinlikler hakkında rapor vermek zorunda bırakılıyorlardı. Hristiyan toplulukların meydana getirdikleri sivil toplum örgütleri, herhangi bir zamanda rejim tarafından istenilen bilgileri vermekle yükümlü tutulmaktaydılar. Yurtdışından yabancı dilde yazılmış kitapların ithalatını, Suriye'deki rejim bir tehdit unsuru algıladığı için oldukça zorlaştırmıştı.

Suriye Hristiyanları için diğer önemli bir sorun ise rejimin ülkedeki Hristiyan okullarının millîleştirme çalışmasıydı. Bu girişim ülkedeki Hristiyan nüfusun büyük bir bölümünün tepkisini çekti. Suriye'deki Hristiyan okulları, özel girişim ürünleriydi. Bu girişimi genellikle Hristiyan toplulukların meydana getirdikleri dernekler, misyonerler, yurtdışındaki kiliselerin yardımları ve Hristiyan zengin iş adamlarının kendi çabaları tarafından vücuda getirilmişti. Sağladıkları eğitim devlet okullarından daha üstün bir durumdaydı. Hristiyan eğitim sistemi, batı eğitiminin normlarını taşıdığı için de moderndi ve bu okullarda çağdaş bilgiler öğretilmekteydi. Hristiyan okullarına devlet tarafından uygulanan baskı politikası bu okulların yaygınlaşmasına önemli bir engel teşkil etmekteydi. Okulların müfredatında öğretilmesi planlan derslerin zaruri kıldığı ders kitaplarının ithal edilmesinde bir takım kısıtlamalar ile karşılaşan okul idarecileri aynı zamanda okulların fiziksel genişleme ve onarım ihtiyaçları konusunda da sıkıntılar yaşadıklarını belirtmekteydiler. Bu tür kısıtlamalardan en fazla şikâyetçi olan Katolik ruhani hiyerarşisi, belli bir süre sonra çocuklarının eğitimi düşünen cemaat üyelerinin bölgeden batıya doğru bir göç hareketinin içinde olmasını destekler şekilde hareket etmeye başlamıştı.

Eğitim konusu Suriye'de çok hassas konulardan biriydi. 1967 yılından beri Suriye'deki Hristiyan topluluklar çocuklarının eğitimi konusunda bu sorun ile yüz yüze gelmektedir. Suriye'deki yönetimin ideolojik nedenlerden dolayı 1967 yılından beri uygulamaya çalıştığı baskı politikası ülkedeki Hristiyan toplulukların eğitim anlayışını ve sürekliliğini bir yandan sekteye uğratmakta bir yandan da ülkedeki yabancı dil eğitimi kısıtlayarak yabancı dil bilen kişi sayısının giderek azalmasına neden olmaktadır. Fakat devlet tarafından uygulanan kısıtlamaya rağmen Suriye Hristiyanları halen ülkede okul açma ve var olan okulları yenileme ümidini de korumaktadırlar. Yüksek eğitimin önemini yurtdışı tecrübeleri sayesinde öğrenen Suriye toplumunun bu kesimi, özellikle ülkede yüksek eğitim verecek olan enstitü ve kolejlerin açılması konusunda önemli adımlar atmaya hazır olduklarını her fırsatta dile getirmektedirler.

Suriye'de askerlik görevinin iki buçuk yıl olması ve bu görevin ülkedeki tüm milletlerin genç erkekleri için zorunlu olarak tutulması, ülkedeki Hristiyan nüfusun batıya göç etmesine zemin hazırlayan dolaylı nedenlerden birini de teşkil etmektedir. Suriye'nin, İsrail Devleti ile olan savaş durumunda askerlik hizmetinin süresi, beş yıl gibi uzun bir zaman dilimini kapsamaması ülkede yaşayan Hristiyan kesimin, nerdeyse her yolu deneyerek zorunlu tutulan askerlik görevinden kaçmasına neden olmuştu. Askerlik hizmetinden kaçınma durumu, ülkede sükûnetin sağlanıp askerlik hizmet süresinin kısaltılarak tekrar revize edilmesinden sonra azalmasına rağmen günümüzde de varlığını özellikle ülkenin Hristiyan gençleri arasında korumaktadır⁷.

7 I have no official reference for that apart an interview with Mgr. Edelby, Le Monde, Nov. 25-26, 1984.

Suriye sınırlarının dışında ve genellikle İsveç, Almanya ve Kanada gibi batı ülkelerine önceden göç etmiş Suriye kökenli Hristiyan aileler, Suriye’de yaşamaya devam eden aile fertlerinin diğer bölümlerini veya akrabalarını da kendi yanlarına çekmek amacıyla yasal ve yasal olmayan yolları deneyerek bu amaçlarına ulaşmak için attıkları adımlar da Suriye’den Hristiyan göçüne neden olan diğer unsurlar ile birlikte anılabilir. Aile birleşimi, evlilik ve iş fırsatları, başvuru yasal yolların başında gelmekteydi⁸. Dünyada soğuk savaşın hâkim olduğu yıllarda Suriye’den batılı devletlere göç etmeye çalışan Hristiyanlar genellikle doğu Avrupa ülkelerini belli bir süreliğine geçici barınma alanı olarak kullanıp sonrasında istenilen ülkeye göç etme yolunu benimsemekteydiler. Günümüzde ise bu yol önemini yitirmiş ve daha çok yasal olmayan yollar ile Akdeniz’den gemi seyahati ile istenilen batılı devletlerin kıyılarına ulaşılmaya çalışılmaktadır⁹.

Suriye’nin Cezire bölgesi, Suriye’nin diğer bölgeleri ile karşılaştırılınca en fazla Hristiyan göçün yaşandığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta Suriyeli (Syrian) Ortodoks ve Katolik Hristiyan topluluklar olmak üzere bölgedeki Süryani ve Keldani Hristiyanlar bölgeden en fazla göç eden ve göç etmeye çalışan topluluklardır. Göç trendinin bölgede oluşmasının altında yatan birtakım nedenler vardır. Bu nedenleri dört grupta sıralamamız mümkündür.

1) Bölgede son yıllarda yaşanmakta olan kuraklığın neden olduğu tarım üretim faaliyetlerindeki düşüşün geçim sıkıntısı meydana getirmesi.

2) Cezire bölgesindeki Kürt nüfusunun artarak hâkim bir unsur haline dönüşmesi ile bazı Kürt aşiretlerinin radikal İslamcı hareketlerin etkisinde kalarak bölgedeki Hristiyan topluluklara karşı harekete geçme ihtimalinin oluşması.

3) 1960 ve 1970 yılları arasında Türkiye’nin güney sınırlarını içeren (Mardin -tur Abdin) bölgelerde yaşayan Hristiyan gurupların özellikle de hızlı bir şekilde 1980 yıllarında batılı ülkelere göç etmeye başlaması; sınırın diğer tarafında yaşayan Hristiyan gurupların da göç hareketini tetikleyen önemli nedenlerdir.

Göç olgusu Suriye’de yaşayan Ermeni toplumu arasında da oldukça yaygındır. Suriye yönetimi tarafından Ermenilere karşı geliştirilen baskı, ülkedeki Ermenilerin örgütlenmelerine, yayın yapmalarına, dil eğitimi verme ve almalarına engel olmakla birlikte Ermenilerin siyasi alanda yer almalarına da Taşnak ve Hınçak Cemiyetinin faaliyetlerini engelleyerek izin vermemektedir. Bu durum ülkedeki Ermenilerin izole bir şekilde yaşamasına neden olmakla birlikte Ermenilerin ülkede kendilerini de içine alan bir gelecek görmemesine neden olmaktadır. Halep ve Şam’da yaşayan Hristiyan toplulukların elit kesimlerinin yurtdışındaki üniversitelerde eğitim alan çocukları eğitimleri tamamlandıktan sonra genellikle ülkeye geri dönüş yapmamayı tercih etmektedirler. Suriye’de sahip oldukları hayat standartlarının iyileştirilmesi konusunda pek fazla bir ümit beslemeyen Suriye Hristiyanlarının büyük bir çoğunluğu hayallerindeki yaşama ancak batıya göç ederek ulaşmayı hedeflemektedirler. Bu nedenle eğitim amacıyla dışarıya göndermeye çalıştıkları çocuklarının yurda tekrar dönmesini tercih etmeyerek uzun vadede ailenin çocuğunun yanına taşınmasını tercih etmektedirler.

⁸ L’Orient-le Jour, Nov. 2, 2000.

⁹ Marie Thérèse Zahr, Al-Hijra min Lubnan wa-Suriya wa’l-Urdunn wa-Filastin wa’l-’Iraq (Beirut: Middle East Council of Churches, fasc. Nov. 2000), pp.15-16.

Suriyeli Hristiyanlarının göç rotasında devamlı batıya yönelik bir hareket söz konusudur. Tercih edilen batılı devletler genellikle İsveç, Danimarka, Belçika ve Hollanda gibi Avrupa devletleri başta olmak üzere aynı zamanda Kanada ve Avustralya gibi uzak ülkeler de göç için tercih edilmektedir. 1976 yılından beri İsveç Devleti, Suriye Hristiyanlarının önemli bir bölümü olan Ortodoks Suriyeli Hristiyanlar ile Süryanilerin ülkeye göç etmesi için kapılarını açmıştır. 1997 yılına gelindiğinde İsveç'te Süryanilerin ve Ortodoks Suriyeli Hristiyanların oluşturduğu önemli bir Şark Hristiyan nüfusu oluşmuştu. Türkiye, Suriye, Lübnan ve Irak'tan İsveç'e göç eden Ortodoks Suriye Hristiyanlarından oluşan 40.000'e yakın kilise üyesi Hristiyan, 32 papazın görev yaptığı on kilisenin meydana getirdiği bir Piskoposluk makamı ile temsil edilmektedir. Suriye Hristiyanlarının göç etmek için tercih ettiği ve bu konuda önemli destek aldığı diğer bir Avrupa devleti ise Belçika'dır. Ülkenin başkentinde 800'den fazla Suriyeli Ortodoks Hristiyan aile yaşamaktadır. Bu ailelerin dini ihtiyaçları 4 papaz tarafından karşılanmaktadır. Avrupa'ya göç eden Suriyelinin 35 bine yakın bölümü Almanya'da yaşamakta ve bu gurubun dini ihtiyaçları 40 papaz tarafından giderilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da da yeni piskoposluk bölgeleri oluşturulmaya başlanmıştır. 1995 yılında Kuzey Amerika Patriklik bölgesi 3 kısma ayrılarak altı yetki bölgesini içeren Doğu Amerikan Patrikliği, yine altı yetki bölgesi içeren Batı Amerikan Patrikliği ve 3 yetki bölgesi içeren Kanada patriklik bölgeleri oluşturulmuştur¹⁰.

Irak

Tarihsel Arkaplan

Irak'ta Baas Partisinin iktidar olduğu 1960 yılından beri Irak ülkesinde yaşayan Hristiyan nüfusun ne kadar olduğu ve nasıl değişkenlik gösterdiğine dair resmi ve güvenilir istatistiklerin olmayışı bu konuda fikir yürütmemizi oldukça güçleştirmektedir. Ancak, günümüz Irak nüfusunun dâhilinde bulunan Hristiyanların sayıca ne ölçüde olduğunu resmi olmayan veriler ile tahmin etmeye çalıştığımızda bu sayının günümüzde 20 milyona yaklaşan Irak nüfusunun yüzde 3'ü olan 600 bine yakın olduğunu belirtmemiz olasıdır.

İçinde Irak ülkesinin de önemli bir yer işgal ettiği Mezopotamya bölgesinin Hristiyanlık dini ile tanışmaya başlaması ve bölgede bu dinin yaygınlaşması İsa'dan sonra birinci yüzyıla rastlamaktadır. Aziz Thomas ve Havari Adai'nin bölgede yaptığı geziler sonucunda yaydıkları doktrin ile ticaret ve nüfus hareketliliği gibi geleneksel yöntemlerin etkili olduğu Hristiyanlığın yerel halklar tarafından benimsenme süreci, bölgede kısa zamanda tamamlanarak Mezopotamya'da Hristiyan varlığının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Günümüz Türkiye'sinin Güneydoğu bölgesinde yer alan ve eski adı Edessa olan Şanlıurfa, Mezopotamya bölgesinde Hristiyan dinin önemli merkezlerinden biri olup bu dinin Irak'a kendi kültür ve Süryanice dilinde yayılmasında kaynak rol üstlenen bir şehirdir. Hristiyanlığın Irak'ta yayılmasından sonra ilk kilise Bağdat'ın güneyinde, Dicle nehri üzerinde bulunan ve Part İmparatorluğu'na ikinci yüzyılda başkentlik yapmış Tizbon (Ktesiphon)'da kurulmuştur.

Irak Hristiyanları, Hristiyanlığın farklı doktrinlerine inanan on ikiye yakın guruptan oluşmasına rağmen Katolik, Ortodoks ve Protestan olmak üzere 3 ana guruba ayrılabilirler. Ülkede üyesi en fazla olan Hristiyan gurup, ortalama 457,000 nüfus ile Katoliklerdir. Bu sıralamada ikinci gurubu

¹⁰ Christine Chaillot, The Syrian Orthodox Church of Antioch and All the East (Geneva: Inter-Orthodox Dialogue, 1998), pp. 73-74.

oluşturan Hristiyanlar ise genellikle yanlış olarak nitelendirilen Ortodoks Hristiyanlardır. Bölgede Katolikliğin dışında kalan (non-Catholic) ve Protestan olmayan Hristiyanları nitelemek amacıyla kullanılan Ortodoks terimi daha çok bu gurubun önemli bir bölümünü oluşturan Rum Ortodokslardan ileri gelmektedir. Fakat kadim Suriye Hristiyanları (Asyrians) ve müstakil kiliseleri bulunan Süryaniler de bu gurubun içinde anılmaktadır. Bu gurubun sahip olduğu üye sayısı da nerdeyse 152,000 civarındadır. Üçüncü gurup ise diğerlerine nazaran sayıca çok daha az olan Protestan ve Anglikanlardan oluşup 5,800 üyeye sahip Protestan Hristiyanlarıdır. Irak Hristiyanlarının üyesi olduğu kiliseler arasında en etkili kilise ise bölgenin geleneksel ve kadim Hristiyanları olan Keldani Katoliklerin üyesi olduğu Keldani Kilisesidir. Irak'ta Keldani Kilisesi'nin Musul, Erbil, Kerkük, Zaho, Akra ve Alkoş'ta olmak üzere toplam 7 piskoposluğu bulunmaktadır. Ayrıca Keldani Katoliklerinin dini lideri olan Keldani Patrikliği ise Babil'de olmasına rağmen Patrik, başkent Bağdat'ta ikamet etmektedir.

Irak ülkesinde, Suriye Ortodoks (Syrian Orthodox) Hristiyan (Rum Ortodoksları değil) nüfusun 37,200'ü ile yine bu gurubun Katolik koluna bağlı nüfusun 55,000'i Musul civarındaki köylerde yaşamaktadır. Bir milyona yakın nüfusa sahip olan Musul şehir merkezinde ise belirttiğimiz bu iki mezhebin üyesi olan 15,000 Hristiyan, Musul merkezinde ikamet etmektedir¹¹. Fakat günümüzde Suriye Ortodoksları ve Katoliklerinin büyük bir bölümü Bağdat'ta yaşamaktadırlar. Suriye Ortodokslarının Irak'ta üç piskoposluk bölgesi bulunmaktadır. Piskoposluk merkezleri Musul, Basra ve Bağdat'tadır. Diğer taraftan Suriye Katoliklerinin ise Bağdat ve Musul yakınlarındaki Mar Matta'da yer almaktadır. Bölgedeki diğer Hristiyan guruplara baktığımızda ise Ermeni Ortodoksların 25,000, Ermeni Katoliklerin 5,500, Latinlerin 5,200, Kıptilerin 1,800, Rum Ortodoksların 800, Rum Katoliklerin de 700 nüfusa sahip olduğu görülmektedir. 19. yüzyılın başından İngiliz manda yönetiminin Irak'ta son bulduğu 1930 yılına kadar geçen süreçte bölgede etkili olan Protestan misyonerlik faaliyetleri sonucu Protestanlığa kazandırılmış nüfusun sayısı ise 5,800 civarındadır.

Ülkenin asırlardır asıl kilisesi konumunda bulunan 88.000 üyeli Süryani kilisesi, bağımsızlığına duyduğu sürekli özlemi ve bu yöndeki tavırlarıyla 20. yüzyılda çeşitli züllumler ile zayıflatılmıştır. Bugün bile Irak'ta ve Suriye'de bu Hristiyan topluluğunun faaliyetleri büyük şüphe ile karşılanmaktadır. Irak ordusu, bünyesindeki Kürt unsurlarının yardımı ile İngiliz birliklerinin Irak'tan ayrılışını takiben 1933 yılında Musul Eyaleti dâhil Duhok ve Şeyhan şehirlerine bağlı 65 köyde Süryanilerin züllum görmesine yardımcı oldu. 3000'e yakın Süryani'nin ölümü ile sonuçlanan bu olaylardan sonra bölgedeki Süryani nüfusu, akıllarına sadece bölgeden göç etme fikrini getirerek hareketlerini bu fikir çerçevesinde gerçekleştirmeye çalıştılar. Yaşanan bu olumsuz durumdan fazlasıyla etkilenen Katolik Süryani topluluğunun dini lideri de Irak'ı terk ederek Amerika'nın Şikago şehrine yerleşti. 1964'te Irak Hükümeti, Bağdat'ta başka bir Katolik kilisesinin bulunması ve bu kilise ile Süryani Katolikler arasında dilsel yorumlamadan kaynaklanan sorunların üzerinden gelebilmek amacıyla Süryani Katoliklerin farklı bir kol altında örgütlenmesi yönünde de adım attı¹². Irak'ın diğer Hristiyan toplulukları, özellikle de kırsal kesimde yaşayan Hristiyan nüfusu, 1933 olayları nedeniyle bir travma geçirdi ancak hayatta kalabilmek için Süryanilerden farklı bir tavır takınarak Irak toplumuna entegre olmaya ve var olan rejimin politikalarına tamamen bağlı kalmaya çalıştılar. Bu durum, özellikle Keldaniler de için de geçerliydi.

¹¹ Interview with a parish priest, Mossul, 1998.

¹² The division was caused by the opposition of one faction of the Assyrians to the use in the liturgy of another Syriac idiom that would be more comprehensible to the people than the old, traditional one. That faction, favorable to tradition, elected its own patriarch whose see is in Baghdad.

1963 yılında Irak'ta ilk Baasçı hükümetin kurulması ve hemen ardından içinde Saddam Hüseyinin de bulunduğu ikinci Baas Hükümetinin 1968 yılında iş başına gelmesi ile Irak Hristiyanları, Baas Partisi'nin laik ve Pan-Arapçı politikalarından ümitlenerek hükümette Müslümanların daha fazla olmasına rağmen kendilerine daha iyi davranılacağını ümit etti. Baasçı Irak, teorik olarak ülke vatandaşlığının, ülkedeki dinsel ve toplumsal bağlılıklara üstün olduğunu savunan laik bir cumhuriyetçi çizgide hareket etmekteydi. 1970 Irak anayasası, ülkedeki toplumlar arasında birliğin sağlanması amacıyla ülkenin sahip olduğu Hristiyan azınlıkların Müslümanlar ile eşit haklara sahip olduğunu belirterek bu yönde kanun çıkardı¹³. Bu kanunun ardından hükümet, sahip olduğu yasal haklardan dolayı ülkedeki 5 ana guruba ayırdığı Hristiyan toplulukları resmen tanıdı. Irak Devleti, ülkedeki Hristiyanlara özel bir hak tanımadı ancak Hristiyanlar, rejimle işbirliği yaptıkları sürece rejimden yararlanmaları sağlandı. Örneğin bu dönem süresince Hristiyanlar, kiliselerini tamir etmekte ve hatta inşa etmekte zorlanmadılar. Dinsel törenlerini aşırı takdir edilmemesi şartıyla yapabildiler. Yine bu dönemde Irak Hükümeti, ülkede Hristiyan din adamlarının eksikliğinden kaynaklanan ihtiyacın giderilmesi için Türkiye'de ve Suriye'de bulunmayan seminerlerin Irak'ta açılmasına göz yumdular.

Irak'ta siyasi hayatın her düzeyinde, Hristiyanların yönetim kademesinde görev almaları oldukça sınırlıydı. Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'in uzun süre hizmet yürüten sözcüsü, Tarık Aziz'in durumu ise bir istisna idi. 1984 Irak Millet Meclisi'ne baktığımızda mecliste bulunan 250 milletvekilinden sadece 4'ünün Hristiyan olduğunu görmekteyiz ve bu sayıyı orantıya döktüğümüzde meclisin sadece yüzde 8'inin Hristiyanlardan ibaret olduğuna tanıklık etmekteyiz. Sembolik de olsa bu oran ülkedeki Hristiyanlar için çok şey ifade etmekteydi. Bu dönemde Irak Devleti'nin yönetim kademesinde, bakanlıklarda ve hatta elçiliklerde Hristiyanların görev dağılımı içinde yer edinmesi pek mümkün değilken devletin dış işleri ile ilgili stratejisinin belirlenmesinde ve eğitim politikalarında entellectüel seviyesi yüksek Irak Hristiyanlarından Irak devleti seyrekte olsa yararlanmasını bilmişti. Irak ordusunda bile Hristiyanlara yapılan ayrımcılık 1980-88 İran-İrak savaşına kadar sürmüştü, Hristiyanların üstün askeri eğitime erişimi engellenerek daha çok pasif görevlerde bulunmaları sağlanmıştı. Bu savaş sırasında, İran'dan gelen Şii akımın çekiciliğine kapılan Irak'taki Şii gurupları etkilemeyi planlayan Baas Rejimi, iktidarda olabilmek ve rejimi sürdürmek için Şii akımı görmezden gelmek bir yana yönetim yapısı içine almaya başlamıştı. Diğer bir taraftan Irak Hükümeti, ülkenin farklı etnik ve dini guruplarına, birleşik bir Irak'a ait olma hissi kazandırma çabası içine girerek Irak vatandaşlığının bir üst kimlik diye sunmaya çalışmaktaydı¹⁴. Ancak İran-İrak savaşında Irak Hristiyanlarının ölüm oranı genel tablo içinde az görünse de bu oran Hristiyanlar için oldukça yüksekti. Örneğin sadece Süryanilerden 4000 kişi ve Musul bölgesindeki Suriye Katoliklerinden 200 kişi hayatını kaybetmişti.

Irak'taki Hristiyanların siyasi olarak marjinalleşmesinin birtakım sebepleri vardı. Irak Baas Partisi, laik ideolojisine rağmen İslam'ı Arap kültürünün vazgeçilmez bir parçası olarak görüyorken ülkesindeki kadim Hristiyanlığa da aynı ilgiyi göstermemekteydi. Irak'taki iktidarın dağılımı, Sünni Müslümanların baskın bir rol oynadığı aile bağlarına dayanmaktaydı. Ülkedeki Hristiyanlar da daha büyük bir siyasi rol üstlenme konusunda kararsızdılar ve bu alanda marjinal bir rol seçme eğilimindeydiler. Rejime karşı herhangi bir muhalefet ifade edemeyeceklerini biliyorlar ve başarılı bir şekilde çalışan Şii muhalefetin, ülkede bir İslam Devleti kurma ihtimalinden kesinlikle

13 Iraqi constitution, Article 3, Nabil ad-Dhawahira as-Sa'igh, Al-ahkam ad-Dusturiya li'l-Bilad al-'Arabiya (Beirut: Dar al-Jami'a, n. d.), pp. 158-167.

14 Phebe Marr, The Modern History of Iraq (Boulder, Co.: Westview Press, 1985), p. 283.

korkuyorlardı

Ekonomik açıdan bakıldığında, ülkedeki Hristiyan topluluk, Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i istila etmesinden sonra Birleşmiş Milletler tarafından uygulanan uluslararası ambargo nedeniyle ortaya çıkan ekonomik zorluklardan önce genellikle müreffeh bir hayat yaşamaktaydı. Hristiyanlar, Baas rejiminin ilk yılları olan 1960'lı yıllarda, rejimin ülkede sanayi sektörünü millileştirmek amacıyla kamulaştırmaya yönelik harekete geçmesi sonucunda ilk acılarını yaşadılar. Fakat ülkenin ileriki yıllarda kayda değer ekonomik gelişimi bu topluluğun tekrardan ekonomik olarak bir refah seviyesi yakalamasına izin verdi. Batı hakkındaki bilgilerinden ve batılı devletler ile olan ilişkilerinden ötürü Irak Hristiyanları, Kuveyt savaşından önce Irak'ta kurulan bir takım yabancı oluşumların doğal aracılığı konumundaydı. Hristiyanlar, Otel sektöründe, lokanta sektöründe ve turizm gibi diğer bazı liberal mesleklerdeki faaliyetlerinden dolayı iyi derecede temsil edilmekteydiler. Okullardaki ve üniversitelerdeki öğretmenlerin yüzde 20'si de Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Diğer taraftan uzmanlık gerektiren teknik meslek dallarında da Irak Hristiyanları önemli mevkieer işgal ederken esnafılık ve tüccarlık alanlarında da kendilerini öne çıkartmaktaydılar. Bunun yanında ülkedeki Hristiyanların farklı durumlarda olduğunu yukarıda belirttiğimiz durumların ülkenin tüm Hristiyanları için geçerli olmadığını da bildirmekte yarar vardır. Örneğin Süryaniler, Irak halkları içerisinde ekonomik durumu iyi olmayan sınıf içindeydiler.

1970 Irak anayasası, Hristiyan azınlıkların kültürel haklarını kabul ederek, liberal görünümüyle bu konuda önceki hükümetlerle karşılaştırıldığında bir adım önde olduğunu göstermektedir. 16 Nisan 1972'de imzalanan bir kararname ile Irak'taki Süryanice konuşan üç kiliseye (Asur, Keldani ve Suriye) okullarında kendi dillerini öğretme hakkı verildi; bu dönemde bir sınıftaki çocukların yüzde 25'i Hristiyan'dı. Bu tür gelişmeler Irak'ın Hristiyanları için iyi gelişmeler olarak kabul edilebilir ancak çok sık karşılaşılan bir durum olamayacaktı. Irak'ın Süryanice lehçesi olan Suret'in aile içerisinde konuşulması ve cuma günü verilen ilmi hal derslerinde kullanılması ile bu aksanın üniversite düzeyine de ulaşılması sağlanmıştır. Süryani kültürü ve tarihi hakkında bazı iyi yayınlar sansüre rağmen halen de yayınlanmaktadır. Örneğin Al-Fikr al-Masihi (Hristiyan Düşüncesi) ve Bayn Nahrayn (Mezopotamya) gibi.

Göç

Ülkedeki Hristiyanlar, kendilerine karşı dini bir ayrımcılığın yapılamayacağı günlerin özlemini çekerken diğer taraftan yüzde 95'i Müslüman olan Irak'ta İslam'ın giderek etkin hale gelmesi bu özlemin çok uzun yıllar sürebileceğinin belirtisi olarak algılanmaktadır. Laik bir cumhuriyet olmasına rağmen Irak devleti, İslam dinini anayasasında devletin resmi dini olarak görmektedir¹⁵. Pratik bir düzeyden bakıldığında İslam hukuku ülkede belirleyici bir etkiye sahiptir ve toplumlar arasında ayrımcılığa neden olabilecek uygulamaları bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin Hristiyan bir kadın Müslüman bir erkek ile evlenebilir ve bu evlilikten doğan çocuklar da Müslüman sayılır fakat bu durumun tam tersi mümkün değildir. İslami bir evliliğin geçerliliği devlet tarafından otomatik olarak tanınırken, Hristiyan bir evliliğin resmi olarak tanınması ancak hükümet yetkililerine bildirilmesi ile gerçekleşmekteydi. Bir Müslüman bir Hristiyan'dan miras alabilirken bunun tersi söz konusu değildi. Bu durum özellikle karışık evliliklerde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Dolayısıyla, Baas rejiminin görünen laikliğine rağmen, Irak'ın yasaları İslam hukukundan etkilenmeye devam etmekteydi.

¹⁵ Iraqi constitution, Article 4.

Sonuçta, Iraklı Hristiyanlar, doğrudan denetimi altında olmayan herhangi bir kolektif kurum biçimine tahammül etmeyen son derece baskıcı, totaliter bir rejim altında, Irak'ın Müslüman vatandaşları kadar çok acı çekmektedirler. Dini özgürlüğün anayasada yer almasına rağmen¹⁶, ülkede yaşayan dini guruplar, kendilerini devamlı olarak rejimin baskısı altında hissetmektedirler. Ülkedeki kiliselerin tüm sosyal ve pastoral faaliyetleri vücut bulmadan önce resmi izine tabii tutulmaktadır. Dini yayınlar sansüre tabidir ve yabancı kitapların ithalatı ve dağıtımı kesinlikle devlet kontrolü altındadır. Kilise piskoposların veya kiliselerin başkanlarının tümü, yeni işlevlerine başlamadan önce Irak yetkili makamlarından resmi bir olur almak zorundadırlar. Ülkede rejim tarafından tamamen bastırılmamış olan Batılı oluşumlar da yakın gözetim altında tutulmaktadır.

1976'da Irak hükümeti fiili olarak, dini özelliklerini idame ettirebilme kapasitelerini bastırarak ve devletten maaş alan ve onun denetimi altındaki devlet memurlarına dönüştürerek ülke içindeki Şii örgütleri kamulaştırdı. 1981 yılında Irak rejimi, ülkedeki Şii fraksiyonları millileştirme konusunda izlediği politikayı ülkedeki Hristiyanlar üzerinde de uygulamaya koyarak benzer tedbirler alma yoluna gitmeye çalıştı. Kilise görevlilerini devletin bir memuru gibi kamulaştırarak hem kiliselerin etkinliklerini kontrol altına almaya çalıştı hem de kiliselerin sahip olduğu vakıf gelirlerini, rejimin çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladı. Hükümet sonunda piskoposlardan gelen şiddetli tepkilere karşı karşıya kaldı, ancak bu önlemlerin uygulanabileceği tehdidi daima mevcut oldu.

1974'te Baas rejimi, Kuran ve Katolik okulları da dâhil olmak üzere Irak'taki tüm okulları millileştirme politikasına girişerek kiliselere de büyük bir darbe indirmeye karar verdi. Bu dönemde Baas rejiminin eğitim politikası, partinin sahip olduğu misyonun vazgeçilmez bir parçası haline aldı. Eski eğitimciler, rahipler ve rahibelerden bazıları görevlerini yeni ulusallaştırılmış sistem çerçevesinde sürdürmeye çalıştı, ancak birçoğu rejim politikalarına uyma konusunda hükümete yemin etmek zorunda kalmışlardı.

Irak ve İran arasındaki savaş, ardından da Kuveyt savaşı ve 1990'dan bu yana yaşanan zorlu yaşam koşulları, doğrudan Irak'taki Hristiyan göçünün hızlandırılmasına katkıda bulundu. Irak'taki umutsuz ekonomik durum dışında, Hristiyanlar, ülkedeki kötüleşen yaşam koşullarına bağlantılı başka nedenlerden dolayı da ülkeden ayrılmaya başladılar. Irak Hristiyanları, azınlık olarak, devletin geleneksel korumasından mahrum olmak, ülkedeki artan güvensizlik ortamı ve yasaların uygulanamamasından dolayı korkuyorlar. Hristiyanlar, özellikle güvensizliğin hâkim olduğu bu ortamdan en çok tehdit altında olduklarını düşündükleri kadınları ve kızları için korkuyorlar. Buna ek olarak, devletin zayıflamasından dolayı, ülkedeki Hristiyanlar, rejimin İslamcılarının lehine yaptığı imtiyazların kendilerine karşı bir tehdit oluşturmasından dolayı endişe duyuyorlar; örneğin halka açık yerlerde alkol kullanımının yasaklanması ve devlet tarafından kontrol edilen medyanın dini propaganda içerikli yayınlara izin vermesi. Yine bu dönem zarfında Papa'nın Irak'a yapacağı ziyaretin durdurulması her ne kadar İslamcı baskılardan kaynaklanmamasına karşın, Irak hükümetinin çoğunluğu Müslüman olan bir ülkeye Papa'nın yapmak istediği ziyaretinden duyduğu rahatsızlıktan ileri geldiği düşünülebilir. Bu durum karşısında, Iraklı Hristiyanlar son derece hayal kırıklığına uğramışlardır.

Irak'taki Hristiyanları ülkeden göç etmeye teşvik etmekte de rol oynayan diğer faktörlerde bulunmaktaydı. Örneğin Saddam Rejimi'nin devrilmesi ile ülkenin gelecekte yaşayabileceği belirsizlik. Hristiyanlar, 1991'deki Basra isyanının ilk hareketinin Hristiyan mahallelerine saldırmak

¹⁶ Iraqi constitution, Article 25.

olduğunu akıllarında tutmaktadırlar. Ortadoğu'da Hristiyanların geleceği konusunda genel bir karamsarlık da var, çünkü bu coğrafyada örnek gösterilen ve model olarak alınan Lübnan'daki Hristiyanlar bile, Lübnan savaşının sonunda yenilmiş gibi algılanıyorlardı.

Son otuz yılda Irak'taki Keldaniler, 1990 yılından sonra önemli bir ivme ile nüfusunun 50.000'inden fazlasını (topluluğun yaklaşık yüzde 12'si) Amerika'ya göç ettiğine tanıklık ettiler. Irak'taki Asuri Hirisityanları, dünya genelinde cemaatlerinin yüzde 60'ının şu an Avrupa'da yaşadıklarını Avustralya ve Amerika'da da önemli ölçüde bir nüfusa sahip olduklarını ve özellikle Amerika'daki nüfusun Şikago şehrinde yoğunlaştığını belirtmektedirler. Bugün Irak'tan ayrılan Hristiyanların yüzdesi, tüm Iraklıların yüzde 30'unu oluştururken, toplam nüfusun sadece yüzde 3'ünü oluşturuyor. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre Irak, Yugoslavya'dan sonra 2000 yılında Batı Avrupa'ya yönelen mülteci göçünün ikinci kaynağı haline gelmişti¹⁷. Irak'tan Avrupa'ya 1998 yılında 35.985 kişi, 1999 yılında 32.643 kişi ve 2000 yılında ise 35.985 kişi mülteci olarak göç etmeye çalışmıştı¹⁸. Iraklı göçmenler için Avrupa dışında bir diğer varış noktası ise Amerika'ydı. Örneğin, 22 Eylül 2000'de, 125 Iraklı bir grup Birleşik Devletlere yasadışı olarak Meksika sınırı üzerinden girmek için çalıştı fakat başarısız oldular. Sınırdan geçmeyi başaran her otuz Iraklıdan biri siyasi sığınma talebinde bulundu. Meksika sınırından Amerika'ya siyasi sığınmacı olarak giriş yapmak isteyen bu 125 Iraklı mülteciye sadece 16'sı geçici olarak Amerika topraklarına kabul edildi¹⁹.

Irak hükümeti de bu göçü engellemek için ülke dışına gitmek isteyen her Irak vatandaşına 200 Dolar tutarında bir verginin ödetilmesini ve kırk üç yaşın altında seyahat etmek isteyen her kadının yanında mutlaka erkek bir yakının bulunması gerekliliğini zorunlu kılarak özellikle Hristiyan vatandaşlarının ülke dışına çıkmasını engellemeye çalıştı. Hristiyanların bölgeden göç etme isteği halen varlığını güçlenerek korumakla birlikte batıya yapılan göçler Türkiye ve İran üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Kuzey Irak, Kuveyt Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, Saddam Hüseyin'in kontrolünün ötesinde kaldı. Bu bölgenin nüfusu çoğunlukla Kürtlerden meydana geldiği gibi Keldani ve Süryanilerden meydana gelen 70.000 nüfusluk bir azınlık gurubunu da içinde barındırmaktadır²⁰. Erbil kentinde bulunan 105 milletvekilinden meydana gelen 1992 parlamentoda Hristiyanlar, 5 milletvekili ile temsil edilmek suretiyle nispeten iyi muamele gördüler. Özellikle Süryaniler, modern tarihlerinde ilk kez, kültürel ve dilsel yaşamlarını tam olarak geliştirme hakkına sahip oldular. Bölgedeki okullarında, matematik ve tarih dâhil, ders kitaplarının büyük bir bölümünü Süryani dilinde yazılmasını sağladılar. Ayrıca Süryani dilinde televizyon ve radyo programları da vardı. Dil konusunda aynı uygulamayı Kürtler de Kürt dili için yapmışlardı. Fakat ne gariptir ki Arapça nerdeyse bölgenin hiçbir alanında öğretilmemektedir. Yine de Erbil'deki Hristiyanlar, tıpkı Bağdat'ın kontrolü altında yaşayan diğer dindaşları gibi şehri terk etmek istiyorlar. Bölgeden göç etmek isteyenler bu durumu birkaç nedene bağlamaktadırlar. Bunlar arasında Kürt toplumunun aşiret yapısı ile uzun vadede baş edemeyecekleri hissi, Kürtler arasında İslamcılığın yaygın olmasından dolayı oluşan korku ve Kuzey Irak'ın geleceği hakkında hâkim olan bir belirsizlik.

17 Registration and Statistics, Unit Program Coordination Section (Geneva: United Nations High Commission for Refugees (UNHCR), Sept. 15, 2000) at <http://www.unhcr.ch/>. (see: Statistics/ Asylum applications in Europe, January-July 2000).

18 UNHCR, 2000 (Geneva), quoted in Zahr, Al-Hijra min Lubnan wa-Suriya wa'l-Urdunn wa-Filastin wa'l-'Iraq, pp. 14-15.

19 L'Orient-le Jour, Sept. 22, 25, 2000.

20 Interview with a representative of the Assyrian Democratic Movement in Syria, Damascus, Aug. 2000.

Sonuç

Ortadoğu Hristiyanlarının kendi kültürel rollerini yeniden canlandırmaları ve içinde yaşadıkları toplumlara dış dünyadaki kültürel açıklık ve bilgiyi kazandırmaları çok önemlidir. Diğer taraftan Ortadoğu bölgesinde Hristiyan unsurların demokrasi ve çoğulculuk ile yönetilen bir Arap dünyasında vazgeçilmez olduklarını söylemek de abartı olmasa gerek. Dolayısıyla bölgedeki kadim Hristiyan unsurların varlığı Ortadoğu coğrafyasının dışındaki dünyada önemli olduğu kadar Ortadoğu coğrafyasında da önemlidir.

Ortadoğu Hristiyanlarını ait oldukları coğrafyada nasıl tutabiliriz? Bölgedeki Hristiyan toplumların sahip olduğu sorunların genelinde dünyanın bu bölgesinde bir türlü aşılamayan demokratik yönetime geçiş süreci ile insan haklarına gösterilmesi gereken saygının, toplumların genelinde yerleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Eğerki bölgenin genel nüfusu, iktidar seçkinlerinin siyasi reformun kaçınılmaz olduğunu fark etmesinden kaynaklanan değişikliklerden faydalanırsa, Hristiyanlar da yapılacak olan bu reformlardan yararlanacaklardır. Bu nedenle, Suriye ve Irak'ta demokrasinin ve liberal ekonomik önlemlerin desteklenmesi, Hristiyan (ve Müslüman) göçü durdurmanın en iyi yoludur.

Hristiyan Arap topluluklarının bölgeden göç etmesinde önemli bir rol oynayan ekonomik nedenler yine aynı şekilde bu göçün kesilmesinde ve göçün tersine işleminde önemli bir anahtar görev üstlenecektir. Irak, Suudi Arabistan'dan sonra bölgenin en büyük ikinci petrol üreticisi olarak ön plana çıkarken Kuveyt'i istila etmeden önce de gelişen bir ekonomiye sahipti. Aslında bölgedeki gerçek sefalet politik uygulamalardan kaynaklanan bir sorundur. Suriye yetkilileri, ülke ekonomisini birkaç kez liberalleştirme ve modernleştirme niyetlerini duyurdular. Yenedünya ekonomisi ve küreselleşme çerçevesinde uluslararası finansal gruplar ve sivil toplum kuruluşları, Ortadoğu'daki çeşitli Hristiyan cemaatlerin yeni istihdam fırsatları yaratmalarına yardımcı olmak ve ayrıca topluluk düzeyinde kalkınma projeleri ve planlama konularında uzmanlık bilgisi ve destek sunmalarını sağlayabilir.

Ortadoğu'daki kiliseler tarafından yürütülen insancıl ve sosyal eğitim kurumlarına daha fazla dikkat edilmelidir. Bu kurumlar çoğunlukla Müslümanlara ve Hristiyanlara hizmet sunmakta ve iki toplum arasında gerçek bir diyalog ve dini değişim fırsatı sağlamaktadır²¹.

Son olarak söylemek gerekir ki Hristiyan Arap toplulukların sorunlarının incelenmesine kendisini adanmış merkezler meydana getirmek, sorunların çözüm yolunda ne tür bir evrim geçirdiğini takip etmek ve bölgedeki Hristiyan nüfusun durumu hakkında düzenli olarak doğru bilgi sağlamak oldukça yararlı olacaktır.

İslamcılık, Mısır'da olduğu gibi bazı Arap ülkelerinde Hristiyanların travmalarını daha da kötüleştirilmiş olsa da, bu eğilim en azından iki ülkenin çağdaş siyaseti bağlamında Suriye ve Iraklı Hristiyanlara fazla etki etmiyor gibi görünüyor. Aynı diğer Arap otoriter devletleri için de geçerlidir. Arap otoriter rejimler, özellikle Hristiyan karşıtı politikaları ifade etmemişlerdir. Bölgedeki hükümetlerin idare ettiği nüfusları üzerindeki sosyal, politik ve ekonomik etkilerinin yansımaları olarak Hristiyanların bazı meslek dallarında öne çıkmaları ve bu durumun idareciler tarafından

21 The last two suggestions were formulated by Bernard Sabella, "L'émigration des chrétiens arabes: dimensions et causes," in Pacini, *Les communautés chrétiennes dans le monde musulman arabe*, p. 168.

özümsememesi bölgedeki Hristiyanların göçünü hızlandıran bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriye ve Irak'taki Hristiyanlar zulüm görmüş azınlık grupları olarak dışlanmak istemiyorlar. Bunun yerine, Müslümanlar ile birlikte ülkenin gelişimi için çalışmayı ve toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görülmeyi tercih etmektedirler.

Kaynakça

CHAİLLOT, Christine The Syrian Orthodox Church of Antioch and All the East (Geneva: Inter-Orthodox Dialogue, 1998),

HABBÉ Yussif, Qira'at muta'ammafiqa fi mustaqbal masihiyyat al-Iraq (A deep lecture of the future of the Christians of Iraq), Bayn al-Nahrayn (Baghdad), No.91/92, 1995, pp.242-262.

Hafez el-Assad was reassuring the Christian community in Syria, article published in L'Orient-le Jour, June 13, 2000

HAZİM, Monsignor, Patriarch of the Greek Orthodox Christians, quoted in L'Orient-le Jour (Beirut), June 13, 2000. PACINI Andrea, Les communautés chrétiennes dans le monde musulman arabe, Proche-Orient Chrétien Ste Anne- ISSR, 1997.

Iraqi constitution, Article 4.

Iraqi constitution, Article 25.

L'Orient-le Jour, Nov. 2, 2000.

MARR, Phebe The Modern History of Iraq (Boulder, Co.: Westview Press, 1985)

Mgr. Edelby, Le Monde, Nov. 25-26, 1984.

Registration and Statistics, Unit Program Coordination Section (Geneva: United Nations High Commission for Refugees (UNHCR), Sept. 15, 2000) at <http://www.unhcr.ch/>. (see: Statistics/Asylum applications in Europe, January-July 2000

UNHCR, 2000 (Geneva), quoted in Zahr, Al-Hijra min Lubnan wa-Suriya wa'l-Urdunn wa-Filastin wa'l-'Iraq, pp. 14-15.

VALOGNES Jean-Pierre, Vie et mort des chrétiens d'Orient, Fayard, 1994.

ZAHR, Marie Thérèse Al-Hijra min Lubnan wa-Suriya wa'l-Urdunn wa-Filastin wa'l-'Iraq (Beirut: Middle East Council of Churches, fasc. Nov. 2000), pp.15-16.

ZİSSER, Eyal, "Hafiz al-Asad Discovers Islam," Middle East Quarterly, Mar. 1999, pp. 49-56.